

BENDROVĖS KAIP *DE FACTO* VADOVO CIVILINĖ ATSAKOMYBĖ LIETUVOS TEISĖJE

Tomas Stundys

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos

Privatinės teisės institutas

Elektroninis paštas: tomas.stundys@mruni.eu

Pateikta 2023 m. spalio 15 d., parengta spaudai 2024 m. balandžio 4 d.

DOI: 10.13165/JUR-24-31-1-07

Santrauka. Straipsnyje analizuojamos „de facto vadovo“ instituto kaip pagrindo bendrovei pritaikyti civilinę atsakomybę galimybės Lietuvos teisėje ir probleminiai aspektai. Straipsnyje pirmiausia pateikiama Lietuvos statutinės teisės ir teismų praktikos analizė, susijusi su „de facto vadovo“ instituto taikymo sąlygomis ir prielaidomis siekiant nustatyti, ar šis institutas gali būti pritaikytas bendrovei per se. Antroje straipsnio dalyje pateikiama užsienio valstybių – Prancūzijos, Vokietijos ir Jungtinės Karalystės – pozityviosios teisės ir teismų praktikos analizė siekiant įvertinti „de facto vadovo“ instituto pritaikymo galimybes bendrovei šiose valstybėse. Galiausiai, trečioje straipsnio dalyje, įvertinus Lietuvos teisės status quo „de facto“ vadovo instituto klausimą ir nurodytų užsienio valstybių praktiką, pateikiamas kritinis požiūris į šio instituto, kaip civilinės atsakomybės pagrindo bendrovei, pritaikymo Lietuvos teisėje galimybes ir pasekmes. Straipsnio pabaigoje pateikiamos išvados.

Reikšminiai žodžiai: valdymo organų narys; vadovas; „de facto“; „de jure“; civilinė atsakomybė; patronuojanti bendrovė.

Įvadas

Absoliučioje daugumoje tiek kontinentinės (Prancūzija, Vokietija ir kt.), tiek bendrosios teisės (Jungtinė Karalystė, Australija ir kt.) tradicijomis sekančių teisinių sistemų yra numatyta bendrovės valdymo organų narių civilinė atsakomybė už netinkamą savo pareigų vykdymą. Štai Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – CK) 2.87 str. 7 d. numatyta, kad juridinio asmens valdymo organo narys, nevykdantis arba netinkamai vykdamas pareigas, nurodytas CK ar steigimo dokumentuose, privalo pačiam juridiniam asmeniui atlyginti padarytą žalą. Ši atsakomybė yra siejama su ypatingu bendrovės valdymo organo narių statusu, taip pat jį saistančiomis fiduciarinėmis pareigomis – veikti išimtinai bendrovės interesams, būti lojaliam ir kt. Šios bendrovės valdymo organus¹ saistančios pareigos atspindi jų svarbą bendrovės veiklai – būtent bendrovės valdymo organai priima svarbiausius sprendimus bendrovės vardu. Ne veltui žinomas vokiečių rašytojas Hermanas Hesė savo garsiajame romane „Stiklo karoliukų žaidimas“ rašė, kad „[t]ikras vadovas, kaip ir tikra asmenybė, yra reta laimė, kiekvienas toks žmogus yra radinys ir likimo dovana“².

Vis dėlto esama atvejų, kai bendrovės vadovui būdingus veiksmus, sukeliančius žalą bendrovei, atlieka ne „de jure“, t. y. įstatymų nustatyta tvarka išrinktas ar paskirtas vadovas, tačiau kitas asmuo, pavyzdžiui, kontroliuojantis bendrovės akcininkas. Šiuo atveju itin svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad bendrovės veikimas yra paremtas jos organų teisių ir funkcijų atskyrimu: CK komentare, atsižvelgiant į skirtingus akcininkų ir valdymo organų interesus, nurodoma, kad bendrovės dalyvių (akcininkų) susirinkimas neturi teisės spręsti klausimų, kurie priskirti kitiems bendrovės organams, ir pabrėžiama, kad dalyviai negali vienokiu ar kitokiu būdu duoti tiesioginio nurodymo valdymo organo nariams (šiuo atveju – vadovui)³. Analogiška nuostata atspindėta ir Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo (toliau – ABĮ) 20 str. 2 d. nurodant, kad visuotinis akcininkų susirinkimas gali spręsti ir kitus ABĮ ar bendrovės įstatuose jo kompetencijai priskirtus klausimus, „[...] jeigu pagal ABĮ tai nepriskirta kitų bendrovės organų kompetencijai ir jeigu pagal esmę tai nėra valdymo organų funkcijos“⁴. Taigi, tuo atveju, kai bendrovės vadovui būdingus veiksmus atlieka akcininkas, yra pažeidžiama „de jure vadovo“ kompetencija.

Situacijoms, kai bendrovės vadovui būdingus veiksmus atlieka ne „de jure vadovas“, o, pavyzdžiui, dominuojantis akcininkas⁵, skirtingų valstybių teisė numato vadinamąjį „de

1 Šio straipsnio prasme aktualiausias vienasmenis bendrovės valdymo organas – vadovas, todėl toliau straipsnyje koncentruojamasi būtent į vienasmenį bendrovės valdymo organą. Vis dėlto, kaip paaiškinta, CK 2.87 str. taikytinas tiek kolegialiems, tiek vienasmeniams valdymo organams.

2 Hermanas Hesė, *Stiklo karoliukų žaidimas* (Vilnius: Vaga, 1984), 303–304.

3 Valentinas Mikelėnas ir kt., *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Antroji knyga. Asmenys* (Vilnius: Justitia, 2002), 183.

4 ABĮ 20 str. 2 d. (*Valstybės žinios*, 2000-07-31, Nr. 64-1914).

5 Nors „de facto“ vadovais dažniausiai pripažįstami juridinių asmenų akcininkai, vis dėlto, kaip nurodoma toliau, šis institutas skirtingų valstybių praktikoje pritaikomas ir asmenims, su juridiniu asmeniu nesujusiais kapitalo ryšiais.

facto vadovo“ institutą, kuris leidžia, esant atitinkamoms sąlygoms, civilinę atsakomybę už savo veiksmų sukeltą žalą taikyti ne tik „*de jure* vadovui“, o tikrajam dominuojančiam asmeniui, priimančiam sprendimus bendrovės interesais, – „*de facto* vadovui“.

Nors intuityviai atrodytų, kad, atsižvelgiant į dažniausią variantą, bendrovės vadovu įprastai būna fizinis asmuo⁶, ir „*de facto* vadovu“ galėtų būti pripažįstamas būtent jis, kai kurių valstybių, analizuojamų šiame straipsnyje, praktika rodo, kad „*de facto* vadovo“ civilinė atsakomybė gali būti pritaikoma ir, pavyzdžiui, patronuojančiai bendrovei. Be to, kai kurių valstybių, kaip antai Prancūzijos, teismų praktika leidžia tokią atsakomybę pritaikyti net bendrovei, su kontroliuojama įmone nesusijusiai jokiais kapitalo ryšiais, pvz., bankui.

Šio straipsnio objektas – bendrovės kaip „*de facto* vadovo“ civilinė atsakomybė. Atitinkamai, šiame straipsnyje nagrinėjamas aktualus klausimas – ar bendrovės kaip „*de facto* vadovo“ civilinė atsakomybė yra galima Lietuvos teisėje ir, jei taip, tai kokių teisiniu pagrindu. Temos aktualumą lemia tai, kad bendrovės (pvz., dominuojančio akcininko) kaip „*de facto* vadovo“ atsakomybės klausimas nagrinėjamas naujausiose Lietuvos teismų bylose, tačiau, autorius nuomone, teismų pateikiamos išvados neatspindi instituto kilmės ir tikslų.

Siekiant atsakyti į nurodytą klausimą, t. y. ar bendrovei gali būti pritaikyta civilinė atsakomybė kaip „*de facto* vadovui“, straipsnyje analizuojama tiek statutinė Lietuvos teisė, tiek teismų praktika ir doktrina. Įvertinus šio instituto egzistavimo Lietuvos teisinėje sistemoje (ne)pripažinimą, toliau analizuojama kitų valstybių praktika išskiriant du galimus scenarijus, kai (i) valstybės teisė nustato galimybę bendrovei būti „*de jure* vadovu“ ir kai (ii) tokia teisė nėra numatyta. Atitinkamai analizuojama, kaip, esant skirtingiems teisinio reguliavimo modeliams, bendrovėms yra taikoma civilinė atsakomybė, kai jos *de facto* atlieka valdymo veiksmus. Remiantis kitų valstybių praktika siekiama išanalizuoti, ar šiuo metu Lietuvos teisėje egzistuojanti pozicija bendrovės, kaip „*de facto* vadovo“ civilinės atsakomybės klausimu atitinka šio instituto tikslus ir ar šio instituto siaurinamas aiškinamas nesukuria tam tikro teisinio netikrumo situacijų, ar nesudaro sąlygų netaikyti civilinės atsakomybės bendrovėms, nors jų veiksmų pobūdis iš esmės atitinka „*de facto* vadovo“ kriterijus, kuriuos Lietuvos teisė priskiria būtent fiziniams asmenims.

Darbe analizuojama tema tam tikra apimtimi jau anksčiau buvo nagrinėta keleto Lietuvos autorių, iš kurių paminėtini V. Papijanc, A. Tikniūtė ir R. Greičius. Tačiau straipsnyje pateikiama nauja „*de facto* vadovo“ instituto taikymo bendrovės civilinei atsakomybei perspektyva, atspindinti ir aktualiausias teismų išaiškinimus.

Siekiant detalai iširti anksčiau nurodytus klausimus, straipsnyje pasitelkiami lyginamasis, istorinis, teleologinis ir loginis metodai. Lyginamasis metodas taikomas lyginant Lietuvos, Prancūzijos, Vokietijos ir Jungtinės Karalystės teisės aktus bei teismų praktiką, istoriniu metodu siekiama paaiškinti „*de facto* vadovo“ instituto kilmę ir jos prielaidas bei tikslus. Teleologiniu metodu siekiama išsiaiškinti analizuojamų užsienio valstybių teisės normų ir teismų praktikos, susijusios su bendrovės pripažinimu „*de jure*“ ir / ar „*de facto*“,

6 Tolimesniame skyriuje detalizuojama, kad kai kurių valstybių, kaip antai Prancūzijos, statutinė teisė leidžia bendrovei būti ir „*de jure*“ valdymo organų nariu.

tikslus, o vadovaudamasis loginiu metodu autorius pateikia kritines išvadas dėl instituto pritaikymo Lietuvos teisėje galimybių ir pasekmių.

1. „*De facto* vadovas“ Lietuvos teisėje: *status quo*

1.1. Pozityvioji teisė

CK 2.81 str. 4 d. numato, kad juridiniai asmenys, šiuo atveju – bendrovės, įgyja civilines teises ir prisiima pareigas per savo organus. Šiuo atveju bendrovės vadovas kaip privalomas organas yra išskirtinis – per jį yra įgyvendinamas bendrovės teisinis subjektiškumas. Kitaip tariant, būtent vadovo atliekami valiniai veiksmai laikomi ir bendrovės veiksmiais. Būtent šis – subjektyvusis – valios elementas lemia ir bendrovės vadovo statuso traktavimą Lietuvos pozityvioje teisėje. ABĮ 37 str. 1 d. savo ruožtu numato, kad bendrovės vadovas – tai vienasmenis bendrovės valdymo organas, o antroji to paties straipsnio dalis detalizuoja, kad bendrovės vadovu turi būti fizinis asmuo. Analogišką nuostatą, kad bendrovės vadovas – vienasmenis valdymo organas yra **fizinis asmuo** – numato ir Lietuvos Respublikos darbo kodekso (toliau – DK) 101 str. 1 d. CK 2.81 str. 4 d. savo ruožtu numato, kad juridinio asmens valdymo organų nariais gali būti tik fiziniai asmenys.

Atsižvelgiant į tai, kad bendrovės „*de facto* vadovo“ statusas iš esmės lemia, jog asmuo gali, esant tam tikroms sąlygoms, atsakyti kaip „*de jure* vadovas“ dėl savo atliekamų veiksmų bendrovės atžvilgiu pobūdžiu, darytina išvada, kad, remiantis kompleksine ABĮ, DK ir CK normų analize, Lietuvos statutinė teisė sudaro sąlygas bendrovės „*de facto* vadovu“ pripažinti taip pat tik fizinį asmenį (pvz., bendrovės akcininką). Vadovaujantis šiuo įstatyminiu imperatyvu, t. y. kad bendrovės vadovu gali būti tik fizinis asmuo, „*de facto* vadovu“ pagal Lietuvos statutinę teisę negalėtų būti pripažįstama, ir civilinė atsakomybė būtent šiuo pagrindu negalėtų būti pritaikoma bendrovei, pavyzdžiui, motininei bendrovei – savo patronuojamos bendrovės atžvilgiu. Tokiai pozicijai pritaria ir kiti autoriai⁷. Siekiant detaliai įvertinti, kaip atsakomybės taikymo kontekste Lietuvos teisėje traktuojamas „*de facto* vadovo“ institutas, toliau pateikiami aktualūs Lietuvos teismų išaiškinimai nagrinėjamu klausimu.

7 Dr. R. Greičius nurodo, kad Lietuvos teisėje patronuojančios įmonės dukterinės įmonės *de facto* vadove ar šešėline vadove (angl. *shadow director*) kvalifikuoti negalima, nes „*tai prieštarautų fiduciarinių santykių statuso doktrinai*“ (Rimgaudas Greičius, *Privataus juridinio asmens vadovo fiduciarinės pareigos* (Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007), 116–117).

I. Urbutytė-Pranckevičienė nurodo, kad „*bendrovės (pvz., patronuojančios įmonės kaip de facto dukterinės įmonės vadovo) pripažinimas prieštarautų CK 2.81 straipsnio 4 daliai, nes juridinio asmens valdymo organų nariais gali būti tik fiziniai asmenys*“ (Irena Urbutytė-Pranckevičienė, „Bendrovės vadovo ir bendrovės santykių reglamentavimas pagal Lietuvos teisę: teorinės ir praktinės problemos“ (magistro darbas, Vilniaus universitetas, 2011), 53, <https://epublications.vu.lt/object/elaba:2152071/2152071.pdf>).

1.2. Teismų praktika

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas (toliau – LAT) yra ne kartą pasisakęs dėl „*de facto* vadovo“ statuso ir civilinės atsakomybės taikymo sąlygų Lietuvos teisėje. Pasak LAT, „*faktiniu įmonės vadovu pripažįstamas tas asmuo, kuris atlieka juridinio asmens vadovui priskirtas funkcijas ir priima vadovui pagal kompetenciją priskirtus valdingus sprendimus, nepriklausomai nuo jo einamų formalių pareigų įmonėje ir nepriklausomai nuo jo buvimo ar ne įmonės dalyviu*“⁸. Akcentuotina, kad dažniausiu atveju „*de facto* vadovo“ statuso klausimas Lietuvos teismų praktikoje yra išimtinai būdingas bendrovės akcininkams. Kasacinis teismas yra išaiškinęs, kad tuo atveju, kai akcininkas išplečia savo įtakos sferą bendrovėje iki vadovo funkcijos perėmimo, jam pradedamas taikyti būtent vadovo civilinės atsakomybės režimas. Teismas taip pat yra nurodęs kriterijus, kurie padeda vertinti oficialiai nepaskirto bendrovės vadovo pripažinimą „*de facto* vadovu“: (i) vadovavimo funkcijos vykdymas (taip pat privalomų instrukcijų formaliai paskirtiems valdymo organams davimas) ir (ii) nuolatinio pobūdžio vadovavimas – sistemingas veiksmų atlikimas, kuris pagal įstatymus ir steigimo dokumentus būdingas bendrovės vadovui⁹. Taigi, LAT „*de facto* vadovo“ statusą sieja su atliekamų veiksmų pobūdžiu – jie turi būti būdingi būtent „*de jure* vadovui“.

LAT, detalizavęs „*de facto* vadovo“ požymius, taip pat pasisakė ir dėl to, kas gali būti pripažįstamas „*de facto* vadovu“. Remdamasis minėtomis ABĮ, CK ir DK nuostatomis, teismas ne kartą konstatavo, jog, atsižvelgiant į tai, kad „*de jure* vadovu“ pagal Lietuvos teisę gali būti tik fizinis asmuo¹⁰, „*de facto* vadovu“ gali būti pripažįstamas taip pat tik toks asmuo. Pavyzdžiui, civilinėje byloje, kurioje buvo sprendžiama dėl juridinio asmens akcininko, bendrovės, atsakomybės, LAT nurodė, kad „[...] UAB „Eksimeta“ negali būti pripažinta UAB „Betogama“ faktine vadove, atsižvelgiant į CK 2.81 straipsnio 4 dalies nuostatą, kad juridinio asmens valdymo organų nariais gali būti tik fiziniai asmenys“¹¹. Šioje byloje nustatyto precedento ir toliau nuosekliai laikomasi naujausioje teismų praktikoje. Naujausioje byloje šia tema ieškovė – smulkioji bendrovės akcininkė – siekė pritaikyti civilinę atsakomybę dominuojančiai bendrovės akcininkei (bendrovei) už jos veiksmų pagrindu sukeltą žalą įmonei. Ieškovė grindė savo reikalavimą tuo, kad dominuojančio akcininko (bendrovės) veiksmas iš esmės atitiko „*de facto* vadovo“ požymius, pripažįstamus teismų praktikoje – bendrovės veikla ir pelnas buvo nukreipiami išimtinai didžiosios akcininkės interesams tenkinti, o ši iš esmės kontroliavo bendrovės veiklą¹². Svarbu tai, kad ieškovė siekė pagrįsti, jog akcininko kaip „*de facto*“ vadovo atsakomybės doktrina taikytina ir bendrovei. Vis dėlto teismas,

8 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. birželio 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-265-611/2017“.

9 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. vasario 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-4-313/2018“.

10 Šiuo atveju aktuali taip pat ir teismų praktika, nesusijusi su „*de facto* vadovo“ statusu, žr., pvz., „Vilniaus apygardos teismo 2015 m. sausio 25 d. nutartį civilinėje byloje Nr. 2S-572-392/2015“; „Lietuvos apeliacinio teismo 2016 m. sausio 27 d. nutartį civilinėje byloje Nr. e2-353-302/2016“.

11 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. birželio 30 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-252-690/2017“.

12 „Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. kovo 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-132-302/2023“.

remdamasis aukščiau nurodyta LAT praktika, pabrėžė, kad „*juridinis asmuo negali būti pripažintas kito juridinio asmens faktiniu vadovu*“¹³.

Taigi konstatuotina, kad nors Lietuvos teismų praktikoje *per se* pripažįstamas „*de facto* vadovo“ institutas, jo egzistavimą teismai, vadovaudamiesi CK 2.81 str. 4 d. lingvistine ir teleologine analize, sieja išimtinai tik su fiziniu asmeniu, o būtent, atsižvelgiant į tai, kad pagal Lietuvos pozityviąją teisę bendrovės vadovu gali būti tik fizinis asmuo, „*de facto* vadovu“ taip pat gali būti pripažįstamas tik fizinis asmuo.

Vis dėlto, straipsnio autoriaus nuomone, kyla pagrįstų abejonų dėl tokio siaurinanamojo „*de facto* vadovo“ instituto aiškinimo. Toliau detalai analizuojama, kad šią išvadą iš esmės lemia dvejopo pobūdžio – teorinės ir praktinės – aplinkybės. *Pirma*, „*de facto* vadovo“ institutas kitų valstybių teisinėje sistemoje iš esmės yra siejamas tiek su fiziniais, tiek su juridiniais asmenimis. Svarbu tai, kad kai kurių valstybių, kaip antai Prancūzijos ar Jungtinės Karalystės, teisė apskritai numato galimybę bendrovėms būti „*de jure*“ valdymo organų nariais. Todėl šiuo atžvilgiu imperatyvas, kad bendrovės „*de facto* vadovu“ negali būti juridinis asmuo (pvz., patronuojanti bendrovė savo dukterinės bendrovės atžvilgiu), iš esmės neatitinka šio instituto taikymo prielaidų, numatytų kitų valstybių, praktikoje. *Antra*, nepagrįstas „*de facto* vadovo“ instituto susiaurinimas lemtų situaciją, kad bendrovės, kurios iš esmės atitiktų „*de jure* vadovo“ požymius, nebūtų pripažįstamos „*de facto* vadovais“, atitinkamai nebūtų galima *būtent šiuo pagrindu* pritaikyti ir civilinės atsakomybės. Tą iš esmės pripažįsta ir V. Papijanc, nurodydamas, kad „*de facto*“ vadovo institutas savo esme leidžia patronuojančią bendrovę pripažinti dukterinės bendrovės vadovu, **kai patronuojanti bendrovė veikia kaip dukterinės bendrovės vadovas**¹⁴. V. Papijanc nurodo, kad patronuojanti bendrovė iš esmės pripažįstama dukterinės bendrovės vadovu tuo atveju, kai patronuojanti bendrovė formaliai ar faktiškai priima dukterinės bendrovės veiklai reikalingus sprendimus. Šie sprendimai traktuojami kaip bendrovės vadovo sprendimai¹⁵.

2. Bendrovė kaip „*de facto* vadovas“ užsienio valstybių teisėje

Siekiant įvertinti, ar Lietuvos teisėje aptinkamas imperatyvas, kad bendrovės „*de facto* vadovu“ negali būti laikoma bendrovė, yra pagrįstas, ir kokią situaciją tai lemia civilinės atsakomybės taikymui, būtina išanalizuoti kitų valstybių praktiką. „*De facto* vadovo“ instituto pritaikymas bendrovei, o dažniausiai būtent patronuojančiai bendrovei dukterinės bendrovės atžvilgiu, aptinkamas daugelyje valstybių, tarp jų – Jungtinės Amerikos Valstijos,

13 „Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. kovo 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-132-302/2023“.

14 Vitalij Papijanc, „Patronuojančios įmonės atsakomybė prieš dukterinės įmonės kreditorius“ (daktaro disertacija, Mykolo Romerio universitetas, 2008), 235, <https://cris.mruni.eu/cris/items/5cd60d0a-bfd4-436a-8467-41fde2cfb57d>.

15 *Ibid.*

Jungtinė Karalystė, Prancūzija, Italija, Olandija, Ispanija, Danija ir kt.¹⁶ Nors visose jose numatomos savitos sąlygos tokiam civilinės atsakomybės išplėtimui, vadovaujantis šio straipsnio tikslais, esminė aplinkybė yra ta, kad visose šiose jurisdikcijose yra numatyta teisė „*de facto* vadovu“ laikyti bendrovę.

Vis dėlto, siekiant įvertinti „*de facto* vadovo“ instituto kaip civilinės atsakomybės pagrindo pritaikymo galimybes Lietuvos teisėje, vertėtų detaliau panagrinėti aktualių valstybių statutinę teisę ir teismų praktiką. Autoriaus nuomone, siekiant suprasti „*de facto* vadovo“ instituto pritaikymo prielaidas bendrovėms, būtina išanalizuoti atvejus, kai bendrovės gali būti skiriamos ir „*de jure*“ valdymo organų nariais. Įvertinus skirtingų valstybių praktiką, leidžiant arba draudžiant bendroves skirti „*de jure*“ valdymo organų nariais, bus siekiama įvertinti, kaip kiekvienu iš atvejų taikomos civilinės atsakomybės taisyklės bendrovėms, kurios savo esme veikia kaip vadovai.

Draudimas bendrovėms būti „*de jure*“ valdymo organų nariais

Vokietijos modelis yra unikalus tuo, kad statutinė teisė tiesiogiai numato draudimą juridiniams asmenims būti valdymo organų nariais tiek uždaro¹⁷, tiek atviro¹⁸ tipo bendrovėse. Doktrinoje nurodoma, kad tokį reguliavimo modelį lėmė manymas, kad bendrovės dalyvavimas valdymo organo vaidmenyje leistų išvengti atsakomybės fiziniams asmenims, veikiantiems pirmosios vardu ir interesais¹⁹.

Nors Vokietijos bendrovių grupių reguliavimas nėra šio tyrimo objektas, atsižvelgiant į kontekstą, atkreiptinas dėmesys į tam tikrus šio reguliavimo, paremto motininės bendrovės teise duoti nurodymus, aspektus, kuriuos iš esmės sieja civilinės atsakomybės pritaikymas bendrovei kaip „*de facto* vadovu“²⁰. V. Papijanc manymu, nors šis reguliavimas visiškai specifinis, jis paremtas tinkamo dukterinės įmonės valdymo koncepcija, t. y. patronuojančiai bendrovei yra taikomas valdymo organo rūpestingumo standartas²¹. Atitinkamai, kai privalomi nurodymai neatitinka tokio rūpestingumo laipsnio, kurio reikalaujama iš protingo ir sąžiningo įmonės vadovo, ir jais padaroma žalos, patronuojanti bendrovė kaip „*de facto* vadovas“ privalo šią žalą atlyginti.

Šio straipsnio kontekste svarbu detaliau panagrinėti specifinį patronuojančios bendrovės atsakomybės pagrindą, išeinantį už bendrovių teisės (vok. *Konzernrecht*) ribų – tai

16 Klaus J. Hopt, „Groups of Companies. A Comparative Study on the Economics, Law and Regulation of Corporate Groups“, *ECGI Working Paper* No. 286/215 (2015): 21, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2560935.

17 Vokietijos acinių bendrovių įstatymo (vok. *Aktiengesetz, AktG*) 76 (3), 100 (1) str.

18 Vokietijos ribotos atsakomybės bendrovių įstatymo (vok. *Gesetz betreffend die Gesellschaft mit beschränkter Haftung, GmbHG*) 6 (2) str.

19 Paula del Val Talens, „Corporate Directors: In Search of a European Normative Model for Legal Persons as Board Members“, *European Company and Financial Law Review* 14, 4 (2017): 623, <https://www.degruyter.com/document/doi/10.1515/ecfr-2017-0028/pdf>.

20 Vokietijos atviro tipo bendrovių įstatymas numato teisę motininei bendrovei duoti privalomą nurodymą dukterinei bendrovei, jei šalis sudaro dominavimo sutartį (vok. *Beherrschungsvertrag*) ir motininė bendrovė priima atsakomybę padengti visus dukterinės bendrovės nuostolius.

21 Papijanc, *supra note*, 12: 78.

patronuojančios bendrovės civilinė atsakomybė už dukterinės bendrovės bankroto neinicijavimą. Vokietijos privačių ribotos atsakomybės bendrovių atveju bankroto procesą privalo inicijuoti bendrovės vadovas, tačiau teismų praktika yra išaiškinusi, kad ši pareiga taip pat taikytina ir „*de facto* vadovui“ – asmeniui, faktiškai kontroliuojančiam bendrovės valdymą²². Šia prasme „*de facto* vadovu“, turinčiu tokią pareigą, Vokietijos teisė pripažįsta ir patronuojančias bendroves²³. Tokiu atveju patronuojanti bendrovė privalo atlyginti nuostolius, atsiradusius dėl šios pareigos pažeidimo.

Taigi, Vokietijos teisė nors ir numato imperatyvą „*de jure* vadovui“ būti fiziniam asmeniui, savo ruožtu numato galimybę bendrovei atsakyti kaip „*de facto* vadovui“.

Leidimas bendrovėms būti „*de jure*“ valdymo organų nariais

Kitų valstybių, kaip antai Prancūzijos, Belgijos, Ispanijos, statutinė teisė tiesiogiai numato, kad bendrovių „*de jure*“ valdymo organų nariais gali būti kitos bendrovės. Šių šalių reguliavimui būdinga tai, kad įvertinus galimas rizikas dėl bendrovės buvimo „*de jure*“ valdymo organų narių (kaip minėta – bendrovės dalyvavimas valdymo organo vaidmenyje galimai leistų išvengti atsakomybės fiziniams asmenims, veikiantiems pirmosios vardu ir interesais), pastarosios statutinėje teisėje numatė tam tikrus saugiklius.

Šiuo atžvilgiu Belgija pasižymi liberaliausiu požiūriu. Šios šalies komerciniame kodekse²⁴ numatyta, kad juridiniai asmenys gali būti bet kurios bendrovės ar partnerystės valdymo organų nariais. O Ispanija šiuo atveju apsiriboja uždaro bei atviro tipo bendrovėmis ir partnerystėmis, ribotomis akcijomis²⁵. Prancūzijos statutinė teisė labiau apriboja galimybes bendrovėms būti „*de jure* vadovais“, numatant, kad tokia galimybė egzistuoja tik atviro tipo bendrovėse (pranc. *Société Anonyme*)²⁶. Atsižvelgiant į šio straipsnio tikslą, daugiausia dėmesio skiriama būtent Prancūzijai, nes būtent Prancūzija laikoma „*de facto* vadovo“ instituto pradininke²⁷, suteikusia pavyzdį kitų valstybių reguliavimui bendrovių buvimo „*de jure*“ valdymo organų nariais klausimu²⁸.

Svarbu tai, kad Prancūzijos komercinis kodeksas imperatyviai nurodo, jog tuo atveju, jei atviro tipo bendrovės valdymo organo nariu yra bendrovė, ji privalo paskirti nuolatinį

22 Bernard Black ir kt., „Comparative Analysis on Legal Regulation of the Liability of Members of the Management organs of Companies“, *ECGI Law Working Paper* No. 103/2008 (2008): 139, <http://ssrn.com/abstract=1001990>.

23 Papijanc, *supra note*, 12: 82.

24 Belgijos komercinio kodekso (Code des Sociétés) 61.2. str.

25 Ispanijos bendrovių įstatymo (Ley de Sociedades de Capital) 212.1. str.

26 Prancūzijos komercinio kodekso 225-20 str.

27 Pirmiausia galimybė juridiniams asmenims būti valdymo organų nariais buvo numatyta *Loi n. 66-537 du 24 juillet 1966 sur les sociétés commerciales*, kurio pagrindu vėliau buvo papildyta ir Ispanijos bei Belgijos bendrovių teisė.

28 Del Val Talens, *supra note*, 17: 614, 627.

savo atstovą – jis privalo²⁹ būti fizinis asmuo³⁰. Reikalavimas turėti nuolatinį atstovą – fizinį asmenį – siekia užkirsti kelią situacijoms, kai, esant skirtingiems atstovams, taptų neaiškios atsakomybės pritaikymo galimybės ir ribos³¹. Norma taip pat numato ir paskirto atstovo teisių ir pareigų bei atsakomybės apimtį – atstovui taikomos analogiškos teisės ir pareigos, taip pat gali būti pritaikyta civilinė atsakomybė kaip ir „*de jure*“ valdymo organo nariui³². Nuolatinio atstovo funkcija lemia ir kitus svarbius ypatumus – bendrovės, kuri yra „*de jure*“ kitos bendrovės valdymo organas, direktoriai neturi teisės veikti *vis-à-vis* bendrovę, kurios valdymo organų narys yra jų atstovaujama bendrovė, taip pat trečiuosius asmenis, jos vardu.

Vertinant civilinę atsakomybę komercinis kodeksas numato, kad bendrovė, kuri yra „*de jure*“ valdymo organų narys, ir jos atstovas yra solidariai atsakingi prieš valdomą bendrovę ir trečiuosius asmenis³³. Ši norma nusako prezumpciją, kad tiek bendrovė, tiek jos atstovas vienodai prisidėjo prie savo pareigų pažeidimo ir atitiktų bendrąjį principą, kad visi valdymo organai vienodai prisidėjo³⁴ prie žalos padarymo³⁵. Civilinė atsakomybė šiuo atveju galima dviem pagrindais – remiantis komercinio kodekso 225–251 str.³⁶ arba bendrojo delikto (1240–1241 str.) pagrindu, atsižvelgiant į padarytų veiksmų pobūdį.

Įvertinus, kaip atsakomybė gali būti pritaikyta bendrovei, esančiai „*de jure*“ valdymo organų nariu, vertėtų detaliau paanalizuoti, kokius kriterijus teismai taiko tiems atvejams, kai bendrovę laiko „*de facto* vadovu“, t. y. jam nesant formaliai paskirtam.

Nors praktikoje tokia situacija dažniausiu atveju būtų būdinga bendrovės akcininkui (pvz., patronuojančiai įmonei), Prancūzijos teismų praktika „*de facto* vadovu“ leidžia pripažinti ir juridinius asmenis, kurie nėra akcininkai, kai dominavimas gali būti įrodomas kitu, pvz., sutartiniu, pagrindu. Pavyzdžiui, Prancūzijos kasacinis teismas yra sprendęs klausimą, ar automobilių gamintojas konkrečiu atveju galėjo būti pripažįstamas automobilių platinimo bendrovės „*de facto* vadovu“³⁷. Ir nors tuo konkrečiu atveju, atsižvelgiant į faktines aplinkybes (automobilių gamintojas neviršijo savo sutartyje numatytų teisių, o

29 Atstovo idėja siejama su fiziniu pareigų atlikimu atstovaujant juridiniam asmeniui, t. y. dalyvaujant valdybos posėdžiuose, pasirašant dokumentus ir kt.

30 Prancūzijos komercinio kodekso 225-20 str. P. del Val Talens nurodo, kad nors ši imperatyvi norma nėra numatyta visose valstybėse, doktrina implicitiškai pripažįsta šį reikalavimą (Del Val Talens, *supra note*, 17: 632).

31 Gegout [n 10] 191; F Lemeunier, La réforme des sociétés commerciales (vol 2, Delmas 1966) 69; J Hémard, F Terré, P Mabilat, 'Grandeur et servitudes du représentant permanent' [1968] 1 Bull Soc 310 at 312; B Oppetit, 'Le représentant permanent d'une personne morale administrateur d'une société anonyme' [1969] 1-2272 JCP 11 at. 14.

32 Prancūzijos komercinio kodekso 225-20 str.

33 *Ibid.*

34 Žinoma, tai neužkerta kelio tiek bendrovei, tiek jos atstovui teikti savo asmeninio indėlio žalos atsiradimui įrodymus ir teismas turėtų į juos atsižvelgti.

35 Del Val Talens, *supra note*, 17: 634.

36 Atsakomybė dėl teisės normų ar bendrovės steigimo pažeidimo.

37 „Prancūzijos kasacinio teismo 1999 m. spalio 26 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 97-19.026“.

kišimasis į platinimo bendrovės valdymą buvo protarpinis ir nekonkretizuotas), automobilių gamintojo bendrovė nebuvo pripažinta platinimo bendrovės „*de facto* vadove“, darytina akivaizdi išvada, kad tokia galimybė teismo nebuvo paneigta. Analogiškai, Prancūzijos teismų praktika „*de facto* vadovu“, esant atitinkamoms aplinkybėms, pripažįsta bankus. Tokia situacija galima tuo atveju, jei bankas, pavyzdžiui, kreditavimo sąlygų pagrindu ima kontroliuoti paskolos / kredito gavėjo valdymo organų sprendimus. Taigi, kaip matyti, Prancūzijos teismų praktika, nors ir retesniais atvejais, vis dėlto leidžia laikyti bendrovę „*de facto* vadovu“ ne tik grupėse dalyvavimo pagrindu, bet ir sutartimis bei faktine ekonomine įtaka pagrįstose grupėse, pavyzdžiui, esant franšizės santykiams, franšizės davėją pripažįstant „*de facto* vadovu“³⁸.

Vis dėlto, atsižvelgiant į praktiką, vertėtų detaliau paanalizuoti atvejus, kai „*de facto* vadovu“ pripažįstama bendrovė – akcininkė (dažniausiai – patronuojanti bendrovė savo dukterinės bendrovės atžvilgiu). S. Demeyere apibendrina, kad Prancūzijos teisė leidžia laikyti patronuojančią bendrovę „*de facto* vadovu“ dukterinės bendrovės atžvilgiu dėl įgyvendinamos įtakos pastarosios valdymo atžvilgiu³⁹. Tokiu atveju motininės bendrovės deliktinė atsakomybė paremta tuo, kad ji prisiėmė atsakomybę už dukterinės bendrovės lygmenyje atsiradusią žalą, atsižvelgiant į tai, kad bendrovė iš esmės buvo kontroliuojama motininės bendrovės⁴⁰. Prancūzijos kasacinio teismo praktika nurodo, kad tokie veiksmai turi būti aktyvūs – „*de facto* vadovo“ statuso neatitiktų neveikimas. Iš esmės turi būti nustatyta, kad „*de facto* vadovas“ turėjo reikšmingus svertus bendrovės atžvilgiu, taip iš esmės dominuodamas „*de jure* vadovu“ sprendimų atžvilgiu⁴¹. V. Papijanc nurodo, kad vien kontrolės buvimas, jei ji neįgyvendinama operatyviau lygmeniu, negali būti laikomas pagrindu pripažinti patronuojančią bendrovę valdymo organu, patarimai ir rekomendacijos taip pat negali būti laikomi aktyviais sprendimais⁴².

Vienoje iš savo nutarčių Prancūzijos apeliacinis teismas apibendrina, kad, siekiant patronuojančią bendrovę laikyti dukterinės bendrovės „*de facto* vadovu“, būtina parodyti, jog patronuojanti bendrovė iš esmės nepaisė grupės struktūros ir vykdė aktyvias bei pasikartojančias valdymo funkcijas ir iš esmės dominavo dukterinės bendrovės sprendimų atžvilgiu, taip kontroliuodama jos finansinius ir ekonominius sprendimus⁴³. Kitose bylose Prancūzijos teismai detalizavo, kad patronuojančios bendrovės pripažinimas dukterinės bendrovės „*de facto* vadovu“ priklauso nuo to, ar konkrečiu atveju patronuojančios bendrovės valdymo pobūdžio veiksmus galima laikyti absoliutaus subordinacinio pobūdžio.

38 Papijanc, *supra note*, 12: 92.

39 Siel Demeyere, „Liability of the Mother Company for Its Subsidiary in French, Belgian and English Law“, *European Review of Private Law* 23, 3 (2015): 390, <https://doi.org/10.54648/erpl2015028>.

40 Z. Gallez, *Les multinationals – Statut et réglementations*, 163, cituojama Siel Demeyere, „Liability of the Mother Company for Its Subsidiary in French, Belgian and English Law“, *European Review of Private Law* 23, 3 (2015): 393, 390. <https://doi.org/10.54648/erpl2015028>.

41 „Paryžiaus apeliacinio teismo 2008 m. spalio 7 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 07/13617“.

42 Papijanc, *supra note*, 12: 91.

43 „Paryžiaus apeliacinio teismo 2008 m. spalio 7 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 07/13617“.

Pavyzdžiui, vienoje byloje Liono apeliacinis teismas išskyrė patronuojančios bendrovės veiksmų dukterinės bendrovės atžvilgiu požymius, kurie konkrečiu atveju kolektyviai galėtų indikuoti subordinacijos egzistavimą: (i) patronuojančios bendrovės finansų direktoriui yra išduotas įgaliojimas, leidžiantis jam spręsti dėl disponavimo dukterinės bendrovės finansais; (ii) dukterinės bendrovės auditoriai yra tiesiogiai atskaitingi patronuojančiai bendrovei; (iii) dukterinės bendrovės „išgyvenimas“ priklauso išimtinai nuo patronuojančios bendrovės; (iv) dukterinei bendrovei paskolos išduodamos tik atsižvelgiant į patronuojančios bendrovės kreditingumo lygį (kitais tariant, patronuojanti bendrovė yra laiduotojas / garantas dukterinės bendrovės atžvilgiu); (v) dukterinės bendrovės organų susirinkimai yra vykdomi patronuojančios bendrovės registruotoje buveinėje⁴⁴. Kitose bylose patronuojančią bendrovę pripažinti „*de facto* vadovu“ leido tokios aplinkybės kaip kad, pavyzdžiui, dukterinės bendrovės valdybos narių sudėtis, kai valdybos pirmininkas buvo patronuojančios bendrovės darbuotojas, arba aplinkybė, kad patronuojanti bendrovė nusprendė pakeisti dukterinės bendrovės finansų direktorių savo darbuotoju ir kt.⁴⁵

Papildomai pasakytina, kad Prancūzijos komercinio kodekso L. 651-2 straipsnis tiesiogiai reglamentuoja tiek „*de facto*“, tiek „*de jure* vadovų“ atsakomybę dėl savo veiksmų, nulėmusių įmonės bankroto situaciją. Nors šios normos analizei, atsižvelgiant į bankroto situacijos specifiką, straipsnyje neskiriama daugiau dėmesio, akcentuotina, kad būtent šios normos taikymo kontekste „*de facto* vadovo“ institutas fiksuojamas bene dažniausiai.

Taigi, kaip matyti iš aukščiau nurodytų pavyzdžių, Prancūzijos teismų praktika iš esmės sieja „*de facto* vadovo“ statusą ne su „*de jure* vadovo“ egzistavimo sąlygomis *per se*, tačiau būtent su atliekamu veiksmų pobūdžiu. Tad tuo pagrindu nėra kliūčių „*de facto* vadovu“ laikyti bendrovę (tiek akcininką, tiek nesusijusią kapitalo ryšiais) tuo atveju, jei jos veiksmai faktiškai atitinka „*de facto* vadovo“ kriterijus, t. y. nuolatinį ir aktyvų dominavimą kitos bendrovės esminių valdymo sprendimų atžvilgiu.

Jungtinė Karalystė šiuo atveju užima tarpinį vaidmenį. Įdomu tai, kad reguliavimas joje, susijęs su galimybe bendrovei būti „*de jure*“ valdymo organų nariu, ne kartą keitėsi. Istorškai nuo pat XX a. ankstyvųjų dešimtmečių Jungtinės Karalystės bendrovių teisė numatė teisę bendrovėms būti valdymo organų nariais⁴⁶. O Jungtinės Karalystės bendrovių įstatymas (iki 2015 m. reformos) numatė reikalavimą, kad bent vienas valdybos narys turi būti fizinis asmuo⁴⁷. Vis dėlto keletose precedentinių bylų teismų pateikti išaiškinimai lėmė tai, kad 2015 m. Jungtinės Karalystės bendrovių įstatymas buvo pakeistas – numatyta, kad bendrovės valdymo organų nariais gali būti tik fiziniai asmenys. Hydrodan byloje⁴⁸ buvo sprendžiamas klausimas, ar bendrovės, esančios kitos bendrovės „*de jure*“ valdybos nare, direktorius gali būti laikomas valdomos bendrovės „*de facto* vadovu“. Byloje teismas

44 „Liono apeliacinio teismo 1999 m. liepos 2 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 98/7888“.

45 „Provanso Ekso apeliacinio teismo 2004 m. balandžio 6 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 02/20731“.

46 Re Bulawayo Market and Offices Company, Limited, 23 July 1907 2 Ch. 458.

47 Jungtinės Karalystės bendrovių įstatymo 155 str. iki 2015 m.

48 Re Hydrodan (Corby) Limited, 17 December 1993, [1994], B.C.C. 161.

išaiškino, kad fiziniai asmenys – direktoriai – neturi būti laikomi valdomos bendrovės „*de facto* vadovais“ vien dėl aplinkybės, kad yra bendrovės kaip „*de jure*“ valdymo organo nario direktoriai. Analogiškos išvados buvo patvirtintos Hall byloje⁴⁹, vėliau ir Aukščiausiojo teismo Holland byloje⁵⁰, iš esmės sudarant galimybes direktoriams išvengti atsakomybės⁵¹. Reaguojant į šiuos precedentes, kaip minėta, buvo pakeistas Jungtinės Karalystės bendrovių įstatymas 2015 m. – bendrovėms uždrausta būti „*de jure*“ valdymo organų nariais. Šis pokytis buvo paremtas susidariusia nuomone, kad bendrovių buvimas „*de jure*“ valdymo organų nariais iš esmės yra įrankis, leidžiantis apsaugoti tikruosius sprendimų „priėmėjus“ nuo atsakomybės, pasinaudojant korporatyvine struktūra⁵². Tačiau draudimas bendrovėms būti „*de jure*“ valdymo organų nariais galiausiai vėl buvo panaikintas ir aktuali Jungtinės Karalystės bendrovių įstatymo versija numato reikalavimą, kad bent vienas iš direktorių privalo būti fizinis asmuo⁵³.

Funkcinis „*de facto* vadovo“ atitikmuo Jungtinėje Karalystėje yra vadinamasis „šešėlinis vadovas“ (angl. *shadow director*), tiesiogiai apibrėžiamas ir Jungtinės Karalystės Bendrovių įstatyme kaip asmuo, pagal kurio nurodymus ir instrukcijas iš esmės veikia bendrovės „*de jure*“ valdymo organai⁵⁴. Tačiau atkreiptinas dėmesys į tai, kad Jungtinės Karalystės bendrovių įstatymas neleidžia patronuojančios bendrovės laikyti „šešėliniu vadovu“ vien dėl aplinkybės, jog dukterinės bendrovės valdymo organų nariai veikia pagal jos nurodymus⁵⁵.

Išimtis egzistuoja atvejais, susijusiais su dukterinės bendrovės nemokumo grėsme, vadinamosios „neteisėtos prekybos“ (angl. *wrongful trading*) aplinkybėmis⁵⁶.

Vertinant civilinės atsakomybės taikymą svarbu pabrėžti, kad teismų praktika rodo, jog atsakomybės subjektais, kai vertinamos „*de facto* vadovo“ situacijos, iš esmės yra laikomi būtent fiziniai asmenys – bendrovių, esančių „*de jure*“ kitų bendrovių valdymo organų nariais, direktoriai.

Apibendrinant pasakytina, kad Prancūzija ir Jungtinė Karalystė numato teisę (su išimtimis) bendrovėms būti „*de jure*“ valdymo organų nariais. Vertinant šių bendrovių civilinę atsakomybę pabrėžtina, kad tiek Prancūzijoje, tiek Jungtinėje Karalystėje iš esmės koncentruojamasi į fizinį asmenį: Prancūzijoje į nuolatinį atstovą, jam taikant solidarią

49 The Secretary of State for Trade and Industry v. Ken Hall, John Andrew Henry Nuttall [2006] EWHC 1995 (Ch) [2006 WL 2049713].

50 Michael Holland v. The Commissioners for Her Majesty's Revenue and Customs and another, 24 November 2010, UKSC 51 [2010 WL 4689481].

51 Del Val Talens, *supra note*, 17: 625.

52 *Ibid.*

53 Jungtinės Karalystės bendrovių įstatymo 155 (1) str.

54 Jungtinės Karalystės bendrovių įstatymo 251 (1) str.

55 Jungtinės Karalystės bendrovių įstatymo 251 (3) str.

56 Ši situacija numato bendrovės valdymo organų atsakomybę tokiu atveju, jei jie, žinodami, kad įmonė taps nemoki ir pažeis kreditorių interesus, nenutraukia jos veiklos. Tokiu atveju bendrovės kreditoriai turi teisę patraukti atsakomybėn ir patronuojančią bendrovę, jei įrodoma, kad ji veikė kaip „šešėlinis vadovas“, jai taikant tokią pačią atsakomybę kaip „*de jure*“ valdymo organams.

atsakomybę kartu su bendrove, „*de jure* vadove“, o Jungtinėje Karalystėje – bendrovės, esančios „*de jure* vadove“, direktorių.

3. „*De facto* vadovo“ instituto pritaikymas bendrovėms Lietuvos teisėje: praktinės galimybės ir probleminiai aspektai

Aukščiau pateikta glausta kai kurių valstybių statutinės teisės, doktrinos ir teismų praktikos analizė lemia išvadą, kad „*de facto* vadovu“ gali būti ir bendrovė⁵⁷. Atsižvelgiant į tai, kyla klausimas, ar Lietuvos teismų praktikoje, aiškinančioje tiek CK, tiek ABĮ numatytą imperatyvą dėl bendrovės vadovo statuso, numatytas draudimas bendrovę laikyti „*de facto* vadovu“, ir būtent šiuo pagrindu taikyti civilinę atsakomybę, yra teisiškai pagrįstas. Į šį klausimą, straipsnio autoriaus nuomone, vertėtų atsakyti detaliau panagrinėjant Lietuvos teismų praktikoje aptinkamus „*de facto* vadovą“ kvalifikuojančius požymius.

LAT, kaip minėta, yra suformulavęs teisės aiškinimo taisyklę, kad faktiniu bendrovės vadovu pripažįstamas tas asmuo, kuris atlieka bendrovės vadovui priskirtas funkcijas ir priima vadovui pagal kompetenciją priskirtus valdingus sprendimus nepriklausomai nuo jo einamų formalių pareigų bendrovėje ir nepriklausomai nuo jo buvimo ar ne bendrovės dalyviu⁵⁸. Kitaip tariant, turi būti įrodyta, kad bendrovė iš esmės veikia tokio asmens vadovaujama⁵⁹. Nurodęs, kad bendraja prasme „*de facto* vadovą“ kvalifikuojantis požymis yra veikla, kuri atitinka „*de jure* vadovo“ veiksmus, LAT toliau nurodo, kad tokia veikla turi būti sistemiška⁶⁰. Manytina, kad tokie – savo esme bendrojo pobūdžio „*de facto* vadovą“ kvalifikuojantys požymiai – nesudaro kliūčių „*de facto* vadovu“ laikyti bendrovę. Šias išvadas pagrindžia ir jau analizuotos Lietuvos teismų nutartys, kuriose buvo siekiama patronuojančios bendrovės veiksmus prilyginti „*de facto* vadovo“ veiksmams. Vienoje iš bylų buvo ginčijama, kad patronuojanti bendrovė kontroliavo dukterinės bendrovės sandorių sudarymą, o bendrovės veikla ir pelnas buvo nukreipiami išimtinai patronuojančios įmonės interesams tenkinti⁶¹. Vis dėlto Lietuvos apeliacinis teismas šioje byloje net nevertino, ar nagrinėjamu atveju patronuojančios bendrovės veiksmai atitiktų „*de facto* vadovo“ veiksmus, apsiribodamas išaiškinimu, kad, atsižvelgiant į CK 2.81 str., „*de facto* vadovo“ doktrina juridinio asmens atžvilgiu Lietuvoje nėra taikoma⁶².

Šiuo atveju svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad civilinės atsakomybės taikymo kontekste

57 Atskleista, kad kai kurių valstybių, kaip antai Prancūzijos ar Jungtinės Karalystės, bendrovių teisė leidžia bendrovei būti ir „*de jure*“ valdymo organų nariu.

58 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. birželio 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e3K-3-265-611/2017“, „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. vasario 7 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-4-313/2018“

59 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. spalio 11 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-427/2013“.

60 *Ibid.*

61 „Lietuvos apeliacinio teismo 2023 m. kovo 14 d. nutartis civilinėje byloje Nr. e2A-132-302/2023“.

62 Vis dėlto, autoriaus nuomone, jei analogiškoje situacijoje būtų vertinami fizinio asmens akcininko veiksmai, manytina, kad teismui pakaktų faktinių aplinkybių kvalifikuoti tokį asmenį „*de facto* vadovu“.

LAT yra pagal analogiją pritaikęs valdymo organams būdingą civilinę atsakomybę stebėtojų tarybai, t. y. priežiūros organui⁶³. Kitaip tariant, būtent civilinės atsakomybės taikymo atžvilgiu LAT prilygino priežiūros organą valdymo organui ir leido tuo pačiu teisiniu pagrindu taikyti civilinę atsakomybę. Taigi, šiuo atveju teismui iš esmės „netrukde“ ABĮ 19 str. numatytas imperatyvas, kad bendrovės valdymo organai yra vadovas ir valdyba (jei ji sudaroma). Atitinkamai, straipsnio autoriaus nuomone, tokia Aukščiausiojo teismo praktika iš esmės nesudaro kliūčių būtent civilinės atsakomybės kontekste pripažinti galimybę bendrovei būti „*de facto* vadovu“, šiuo pagrindu taikant ir civilinę atsakomybę, t. y. būtent kaip valdymo organo nariui.

Aukščiau aptarti Lietuvos teismų praktikos pavyzdžiai „*de facto* vadovo“ civilinės atsakomybės klausimu atspindi straipsnyje keliamą probleminį aspektą, kad draudimas „*de facto* vadovu“ laikyti bendrovę, neleidžia būtent šiuo pagrindu taikyti civilinės atsakomybės bendrovei, nors jos veiksmai faktiškai ir atitiktų „*de facto* vadovo“ kriterijus. Ši išvada nėra teorinė atsižvelgiant į aktualius LAT išaiškinimus dėl akcininko ir vadovo atsakomybės atribojimo.

Vertinant juridinio asmens akcininko potencialią atsakomybę tuo atveju, jei manoma, kad jo veiksmai atitiktų „*de facto* vadovo“ požymius, pasak kasacinio teismo, kiekvienu konkrečiu atveju spręstina, ar nurodytas asmuo atliko (i) vadovui ar (ii) dalyviui būdingas funkcijas. Atsižvelgiant į tai, „*jei dalyvis atlieka veiksmus, kurie pagal įstatymus ir steigimo dokumentus nepriskirtini jo, kaip dalyvio, kompetencijai, bet būdingi vadovui, laikytina, kad jis veikia kaip faktinis vadovas ir atsakomybę turi prisiimti kaip vadovas. Kai tas pats asmuo yra ir vadovas, ir dalyvis arba tik dalyvis ir atlieka dalyviui būdingus, bet neteisėtus kaltus žalos sukėlusius veiksmus, jo atsakomybė turi būti nustatoma kaip dalyvio civilinė atsakomybė*“⁶⁴.

Taigi, šie LAT išaiškinimai suponuoja aiškią išvadą: teisinis pagrindas juridinio asmens akcininko atsakomybei nustatomas atsižvelgiant į tai, ar akcininkas „*de jure*“ arba „*de facto*“ vykde vadovui priskiriamą bendrovės valdymo funkciją.

Ši situacija lemia akivaizdų klausimą: jei bendrovės akcininko atsakomybės kriterijus yra jo atliekamų veiksmų pobūdis, tačiau bendrovei, net ir atitinkančiai „*de facto* vadovo“ kriterijus, pagal Lietuvos teisę nėra įmanoma pritaikyti atsakomybę kaip „*de facto* vadovui“, koks turėtų būti atsakomybės pagrindas? Ar tokiu atveju tokie juridinio asmens žala gali būti neatlyginta? Kas turėtų būti atsakomybės subjektas? Žinoma, teorinis tokio klausimo atsakymas galėtų būti, kad tokiu atveju teismas turėtų atsakomybę pritaikyti fiziniam asmeniui, veikiančiam bendrovės vardu (pvz., patronuojančios bendrovės vadovui), tačiau tada kyla daug kitų klausimų, pvz., ką daryti tuo atveju, kai „*de facto*“ valdymo veiksmus atlieka asmenų daugetas, ir kt. Atsakomybės taikymas ne, pavyzdžiui, patronuojančiai bendrovei, o pavieniam fiziniam asmeniui, gali lemti ir praktines problemas, kadangi patronuojanti

63 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. gegužės 25 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-7-226/2006“; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. vasario 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-19/2012“.

64 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. vasario 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-19/2012“.

bendrovė neretai turi žymiai daugiau turto nei pavieniai vadovai, o tai lemty, kad kreditorių interesai žalos atlyginimo bylose gali būti silpniau apsaugoti.

Kita svarbi aplinkybė yra ta, kad, vertinant vadovo ir akcininko atsakomybę, taikomi pagrindai skiriasi. Bendrovės vadovas atsako tiesiogiai bendrovei pagal CK 2.87 straipsnio 7 dalies nuostatas, t. y. už savo bendrųjų pareigų įmonei pažeidimą. O „*dalyvis per se nėra juridinio asmens organas ir neturi įstatyme nustatytų pareigų bendrovei, išskyrus pareigą apmokėti įstatinį kapitalą, akcininkų susirinkime jis gali balsuoti, vadovaudamasis savo interesais*“⁶⁵. Šiuo atveju akcininko ribotos atsakomybės privilegijos praradimo pagrindas – piktnaudžiavimas ribota atsakomybe (CK 2.50 str. 3 d.)⁶⁶. Kasacinėje jurisprudencijoje nurodoma, kad ši teisės norma „[...] išplaukia iš bendrųjų civilinių teisinių santykių subjektų elgesio (visų pirma – sąžiningumo ir draudimo piktnaudžiauti teise) principų“⁶⁷.

Detaliau panagrinėjus šio straipsnio taikymui privalomas įrodyti aplinkybes, kyla itin pagrįstų abejonių jo veiksmingumu tuo atveju, kai juridinis asmuo atlieka „*de facto* vadovo“ veiksmus. LAT detalizuojama, kad „*CK 2.50 straipsnio 3 dalyje nustatyti juridinio asmens dalyvio atsakomybei reikalinga šių sąlygų visuma: nesąžiningi, civilinės atsakomybės požiūriu – neteisėti ir kalti (CK 6.246 straipsnio 1 dalis, 6.248 straipsnio 3 dalis) – juridinio asmens dalyvio veiksmai; juridinio asmens negalėjimas įvykdyti prievolės; priežastinis ryšys tarp nesąžiningų veiksmų ir juridinio asmens negalėjimo vykdyti prievolės*“⁶⁸. Vertinant pirmąją sąlygą – veiksmų neteisėtumą, aptinkamas tiesioginis imperatyvas, kad 2.50 str. 3 d. taikoma, jei dalyvis „*pažeidė bendrąją sąžiningumo pareigą, piktnaudžiavo ribota atsakomybe, ir šie veiksmai nepriskirtini valdymo organo kompetencijai*“⁶⁹. Net ir nevertinant šios akivaizdžios kliūtys CK 2.50 str. taikymui juridiniam asmeniui, vykdančiam „*de facto* vadovo“ funkcijas, ne mažiau svarbi aplinkybė, kad šio straipsnio taikymui juridinis asmuo turi negalėti įvykdyti savo prievolių⁷⁰.

Žinoma, funkcinė prasme, bendrovės, veikiančios kaip „*de facto*“ vadovas, atsakomybei pritaikyti galimas ir bendrasis deliktas (CK 6.263 str.). Prof. L. Mikalonienės nuomone, „*akcininko kaip dalyvio atsakomybės institutas yra funkciškai alternatyvus nemokios bendrovės valdymo organų atsakomybei. Lietuvoje valdymo organo narių civilinė atsakomybė nemokios bendrovės kreditoriams yra deliktinė (CK 6.263 str. 1 d.)*“⁷¹.

65 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2015 m. rugsėjo 22 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-470-969/2015“.

66 Pagal CK 2.50 straipsnio 3 dalies nuostatas subsidiariai tuo atveju, kai žala atsiranda dėl jo nesąžiningų veiksmų ir kreditoriai neturi galimybės savo reikalavimų patenkinti iš bendrovės turto.

67 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. balandžio 3 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-147/2009“.

68 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2004 m. vasario 18 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-124/2004“.

69 „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. rugsėjo 12 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-389/2014“; „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. vasario 1 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-19/2012“.

70 Atkreiptinas dėmesys į tai, jog LAT praktikoje pripažįstama, kad pakanka faktinio nemokumo, nebūtina konstatuoti teisinio nemokumo. Žr., pvz., „Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gruodžio 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-576/2009“; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. kovo 21 d. nutartis civilinėje byloje Nr. 3K-3-118/2011“.

71 Lina Mikalonienė, „Subsidiari akcininko atsakomybė“, *Teisė* 76 (2010): 184, doi:10.15388/Teise.2010.0.217,

Šio straipsnio tyrimu nėra siekiama pateikti funkcines alternatyvas bendrovės civilinei atsakomybei tokiu atveju, kai jos veiksmai atitinka „*de facto* vadovo“ kriterijus. Autorius siekia atskleisti, kad šiuo atveju Lietuvos teismų praktikoje yra susiklosčiusi situacija, kai, remiantis įstatymuose numatytu imperatyvu, jog bendrovės „*de jure* vadovu“ gali būti laikomas tik fizinis asmuo, iš esmės neigiama galimybė bendrovėms taikyti civilinę atsakomybę kaip „*de facto* vadovams“.

Pabrėžtina, kad straipsniu nesiekama inicijuoti pakeitimų statutinėje teisėje (CK, ABĮ, DK), numatančioje minėtą imperatyvą. Šio imperatyvo egzistavimas, kaip patvirtina ir paties LAT praktika, kai stebėtojų taryba civilinės atsakomybės taikymo kontekste buvo prilyginta valdymo organui, nesudaro pagrindo nelaikyti bendrovių „*de facto* vadovais“, kai jų veiksmai atitinka tokius požymius, ir, atitinkamai, netaikyti civilinės atsakomybės būtent šiuo pagrindu, t. y. kaip „*de jure* vadovams“.

Išvados

1. Lietuvos statutinė teisė (CK, ABĮ, DK) numato imperatyvą, kad bendrovės vadovu gali būti tik fizinis asmuo. Atitinkamai, remiantis Lietuvos teismų praktikos išaiškinimais, „*de facto* vadovu“ taip pat gali būti tik fizinis asmuo. Atsižvelgiant į tai, šiuo metu Lietuvos teisė nenumato galimybės „*de facto* vadovu“ pripažinti bendrovę. Atitinkamai, nors Lietuvos teismų praktikoje iš esmės pripažįstamas „*de facto* vadovo“ institutas, jo egzistavimą teismai, vadovaudamiesi CK 2.81 str. 4 d. analize, sieja būtent tik su fiziniu asmeniu, nors „*de facto* vadovą“ kvalifikuojantys požymiai analogiškai pritaikytini ir bendrovei.
2. „*De facto* vadovo“ instituto taikymas užsienio valstybėse, kuriose šis institutas kilo ir buvo išplėtotas, Prancūzijoje, Vokietijoje, Jungtinėje Karalystėje yra siejamas tiek su fiziniais, tiek ir su juridiniais asmenimis-bendrovėmis. Atitinkamai, šių valstybių pozityvioji teisė ir teismų praktika numato, jog įrodžius, kad asmuo (fizinis ar juridinis) veikė kaip „*de jure* vadovas“, jam atsakomybė taikoma kaip pastarajam. Atsižvelgiant į tai, Lietuvoje aptinkamas siaurinamas „*de facto* vadovo“ instituto aiškinimas, kai šiuo gali būti pripažįstamas tik fizinis asmuo, apriboja jo taikymą.
3. Lietuvos statutinėje teisėje numatomas imperatyvas dėl to, kad bendrovės „*de jure* vadovu“ gali būti tik fizinis asmuo, neturėtų užkirsti kelio teismams „*de facto* vadovais“ pripažinti ir bendroves, kai jų veiksmai atitinka LAT išplėtotus „*de facto* vadovo“ požymius ir šiuo pagrindu taikyti civilinę atsakomybę. Tai patvirtina ir LAT precedentas, kai, būtent atsižvelgiant į civilinės atsakomybės kontekstą, bendrovės stebėtojų taryba buvo prilyginta valdymo organui. Atitinkamai, straipsniu nėra siūloma keisti statutinėje teisėje numatyto imperatyvo, kad bendrovės „*de jure* vadovu“ gali būti tik fizinis asmuo – siūloma teismams išplėsti būtent „*de facto* vadovo“ civilinės atsakomybės taikymą, pripažįstant šio instituto taikymą bendrovėms.

THE CIVIL LIABILITY OF THE COMPANY AS A *DE FACTO* MANAGER UNDER LITHUANIAN LAW

Tomas Stundys

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary. *This article analyses the possibilities and problematic aspects of the institute of the de facto manager as a basis for applying civil liability to companies under Lithuanian law. The article first presents an analysis of Lithuanian statutory law and court practice related to the conditions and assumptions for the application of the de facto manager institute in order to determine whether this institute can be applied to the company per se. The second part of the article provides an analysis of the statutory law and judicial practice of foreign countries – France, Germany and the United Kingdom – in order to assess the possibilities of applying the de facto manager institute to companies in these countries. Finally, in the third part of the article, after evaluating the status quo of Lithuanian law on the issue of the de facto manager institute and the practice of foreign countries, a critical approach to the possibilities and consequences of applying this institute to companies as a basis for civil liability under Lithuanian law is presented. The author’s conclusions are offered at the end of the article.*

Keywords: *member of the management body; manager “de facto”; “de jure”; civil liability; parent company.*

Tomas Stundys, Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Privatinės teisės instituto doktorantas. Mokslinių tyrimų kryptys: bendrovių teisė (bendrovių grupės ir tiekimo grandinės), civilinė atsakomybė.

Tomas Stundys, PhD candidate at the Institute of Private Law at the Law School at Mykolas Romeris University. Research interests: company law (corporate groups and supply chains), civil liability.